

Curt Dahlgren är docent i religionssociologi på teologiska institutionen.

Inledning

Ganska ofta hör man att politiker, som t.ex. de amerikanska presidentkandidaterna Gore och Bush, saknar karismatisk utstrålning eller att en religiös ledare, som t.ex. Martin Luther King är en karismatiker. Även politiska ledare som t.ex. Adolf Hitler, Mahatma Ghandi och ledaren för det thailändska partiet "Thailändare älskar thailändare" Thaksin Shinawatra påstås vara karismatiker. Inom sociologin används detta begrepp i teorier om hur makt legitimeras och när det gäller en individ som påstås ha personlig karisma så menar man att personen har speciella egenskaper som gör att han eller hon anses vara sänd av gudarna och därför besitter övernaturliga eller övermänniskliga krafter. Detta betyder att den genuina karisman en *tillskriven* egenskap. Den är alltså inte något som man kan skaffa sig t.ex. genom någon examen. Detta betyder i sin tur att karisman egentligen är ett relationsbegrepp. Karisman relaterar sig till en social situation och framför allt till dem som definierar de karismatiska egenskaper som ledaren innehar. En sociologisk poäng här är alltså att man måste vara karismatiker *för* någon. Det är ju inte någon större vits med att sitta inlåst på sin kammare och vara karismatiker. Karismans giltighet och meningsfullhet är således helt och hållet bestämd av omgivningens erkännande. Men denna genuina ursprungliga karisma kan bara existera under en kort tid. Antingen försvinner den helt och hållet eller så övergår den till en organisation och knyts till en struktur, t.ex. ett ämbete. Denna typ av karisma kan man därför kalla för ämbetskarisma. Ett exempel på ämbetskarisman är hur Jesu genuina karisma via Petrus fördes över till den apostoliska succesionen.

Martin Luther King

Thaksin Shinawatra

Mahatma Ghandi

Adolf Hitler

Karismans uppkomst

Inom forskningen menar man nu att den personliga genuina karismatiska auktoriteten bara kan

uppkomma under vissa speciella omständigheter. Eftersom karisman är ett relationsbegrepp är det i samhället och i rådande ideologiska klimat som bakgrunden till en karismatisk rörelse skall sökas. Man kan peka på att åtminstone följande fem faktorer krävs för att en karismatisk rörelse skall framträda:

- Det måste finnas någon form av kris i samhället. Krisen kan vara antingen av ideologisk eller ekonomisk karaktär eller både ekonomisk och ideologisk.
- Det måste finnas individer som är beredda att ta på sig rollen av karismatisk ledare.
- Tillgången på potentiella karismatiska ledare bestäms till stor del av i vilken utsträckning politiska institutioner och traditioner innehåller föreställningar om att problem löses genom hjältar eller liknande.
- Det måste finnas anhängare som är benägna att acceptera dessa personer som ledare.
- Graden av politisk integration är också viktig. Är det den centrala statsmakten som förväntas lösa kriser eller vänder sig folket till egna grupper och organisationer när kriser uppstår?

Innehållet i den karismatiska ledarens budskap är således bestämt av tillståndet i det samhälle som han eller hon uppträder i. Men för att en karismatisk rörelse skall framträda måste anhängarna bekräfta den karismatiska ledaren. Denna bekräftelse grundar sig på bevis eller underverk som pretendenten på karismatisk makt utför. Men det är inte dessa underverk som utgör grunden för den karismatiska auktoriteten, utan den ligger i anhängarens plikt att lyda den karismatiska ledaren så att hans eller hennes mål med verksamheten uppnås.

Just denna *underkastelse* gentemot ledaren visar hur anhängarna relaterar sig till karismatikern. Denna underkastelse kan innefatta hård disciplin, askes, sexuell avhållsamhet, ekonomiska uppoffringar och till och med att gå i döden för ledaren. Ett ytterligare indicium på ledarens makt är det *epitet* som anhängarna ger ledaren. Han kallas den gudomlige, den ofelbare, den störste, Frälsaren, Mästaren, Befriaren, osv. En tredje sak som man kan beakta är anhängarnas uppfattning om att det är *ledaren som skall fixa det*. Det är han eller hon som skall åstadkomma befrielsen eller frälsningen. För det fjärde finns det ofta en utbredd uppfattning om att anhängarna kommer att *gå under* om ledaren lämnar dem. För det femte har den karismatiska ledaren ofta en *ouppklarad och mystifierad bakgrund*.

I det följande skall jag presentera två exempel på vad som brukar betraktas som karismatiska

rörelser. Det första exemplet är hämtat från provinsen Nordeste i det sena 1800-talets Brasilien.

Antonio Rådgivaren

I Nordestes inland finns ett stäppliknande område. På 1700- och 1800-talen försörjde sig invånarna här främst på att leverera kött till kusttrakternas gruvor och sockerplantager. Denna boskapsskötsel var känslig för två saker, dels för den återkommande torkan, dels för nedläggningen av sockerrörsplantager. När dessa två faktorer sammanföll uppstod en ekonomisk kris med materiell nöd och svält. Krisen förvärrades av släktfejder och därmed en brist på män, vilket ledde till polygami och konkubinater, något som ytterligare spädde på den rådande krisen. Denna typ av situation brukar man kalla för *anomisk*, vilket innebär att både den sociala grupp man tillhör och de värderingar och normer som man levtt efter bryts ner. Det är inte ovanligt att denna typ av situation föder en längtan efter en person, en gudfader, som skall återställa allt till det forna lyckoriket.

"Just denna underkastelse gentemot ledaren visar hur anhängarna relaterar sig till karismatikern. Denna underkastelse kan innefatta hård disciplin, askes, sexuell avhållsamhet, ekonomiska uppoffringar och till och med att gå i döden för ledaren"

Det är alltså i en sådan här anomisk situation som karismatikern börjar framträda, och här i Nordeste kallades han för Antonio Rådgivaren. Han hade varit verksam i ungefär 30 år, från början av 1860-talet, innan den egentliga karismatiska rörelsen bröt fram. Hans berömmelse vilade bl.a. på hans framgångar som skiljedomare, på hans predikningar men också på hans påstådda underverk. I sina predikningar fördömde han katolska kyrkan. Han predikade ankomsten av ett tusenårsrike, att Messias skulle stiga ur havet och med svärd befria folket från övermaktens förtryck samt att ökenstäppen och de fruktbara kustområdena skulle byta plats. Antonio uppfattades som en Messias. Han sågs som Guds utsände Rådgivare. Han var Frälsaren som kunde befria alla lidande från deras plågor. Han uppmanade också till skattevägran, vilket ledde till att polisen försökte gripa honom. Det kom till stridigheter mellan beväpnad polis och Antonios dåligt rustade skara. Dessa besegrade emellertid polisen främst på grund av att de så väl kände terrängen. För befolkningen blev denna händelse ett bevis för Antonios märkliga krafter, eller för hans karisma.

Antonio slog sig ner i den otillgängliga byn Canuda. När folk fick veta detta flyttade många dit och mellan åren 1893 och 1896 växte byn med 20 000 personer. Militären försökte flera gånger

stoppa byns verksamhet, men misslyckades. Antonio och hans gerillasoldater segrade ständigt över de välutrustade soldaterna, vilket naturligtvis bidrog till att befästa hans karismatiska egenskaper hos anhängarna.

Anhängarna sålde sin egendom för att förena sig med Rådgivaren. I hans samhälle rådde fullständig kommunism när det gällde jorden, djuren och betena. Ett annat karakteristiskt drag är *askes*, vilken innefattade sexuell avhållsamhet, alkohol- och narkotikaförbud. Antonio var också den som skipade rättvisa i byn, vilket är ett bra medel för en ledare att understryka sin maktställning. Antonio ansåg det också vara anhängarnas *plikt* att lyda honom.

Rörelsens förkastande av Brasiliens lagar och samhällliga system visades inte bara i Antonios läror utan också i de plundringsräder som företogs i Canudas kringbygder för att skaffa invånarna förnödenheter. Nya militärexpeditioner sändes därför ut och i slutet av 1897 inledde regeringssoldaterna ett slutanfall. Detta ledde till att bara 300 personer, gamlingar, barn och kvinnor, överlevde. Antonio dog fjorton dagar innan kriget var slut, men de sista stridande anhängarna skapade sig en övertygelse om att Antonio skulle komma tillbaka med miljoner ärkeänglar som skulle sabla ned regeringssoldaterna och inleda domens dag.

Unification Church

Det andra exemplet är från en helt annan tid och från en helt annan kultur, nämligen Unification Church, vilken grundades av Sun Myung Moon i Korea på 1950-talet och kom till USA på 1960-talet, där den uppträder som en korsning av ett miljardföretag och en religiös rörelse. Denna religiösa rörelse är ett exempel på hur den personliga karisman har rutiniserats, dvs att Sun

Sun Myung Moon

Myung Moons personliga karisma har förts över till själva rörelsen Moons personliga karisma går tillbaka till 1950-talets Korea, där han hade grundat en kyrka kring 1950 under kommunistiskt styre. Han satt i fängelse och i arbetsläger i Nordkorea men lyckades fly till Sydkorea. Ett personligt karismatiskt drag finns kvar i rörelsen, nämligen anhängarnas kritiklösa hängivna dyrkan av Moon. Denna uppskattning av Moon beror bl.a. på att hans förflutna inte är helt känt. Han påstår också att hans lära har sin grund i uppenbarelser, och hans överlevnad och flykt från nordkoreanska fängelser och arbetsläger har viss karaktär av underverk. Hans anhängare betraktar honom som den Messias som skall återställa världen till sitt ursprungliga innehåll.

De som är medlemmar i Unification Church kan knappast ha blivit medlemmar på grund av

någon materiell nöd. Många av medlemmarna är medelklassungdomar med collegeutbildning. Deras engagemang i denna rörelse beror snarare på att de upplever sig sakna en meningsfull plats i ett teknokratiskt styrt och politiskt korrumpert samhälle och att de saknar en mening med sina liv.

I Unification Churchs lära menar man att världen är ett samspel mellan den manliga tagande kraften och den kvinnliga givande kraften. Denna gudomliga princip stördes i paradiset av Satan, som förförde Eva, vilket har lett till att alla Adams och Evas ättlingar är besmittade, vilket yttrar sig i andlig och fysisk korruption. Men Gud har försökt rädda människorna genom sina profeter. Noah, Abraham, m.fl. misslyckades emellertid. Slutligen kom Jesus, men han korsfästes innan han hann gifta sig och överföra sitt rena blod till sin avkomma och därmed påbörja människosläktets återupprättelse. Jesus anses dock ha frälst människorna andligen, men deras fysiska frälsning måste komma genom att Gud sänder nya sanna föräldrar till mänskligheten. Sådana sanna föräldrar är Moon och hans hustru och deras barn är födda med rent blod, vilket betyder att de är syndfria. Och om man tillhör Unification Church, kan man själv få syndernas förlåtelse och bli befriad från Satans blod.

Det som i denna lära skulle vara lockande för ungdomar var möjligheten att få tillhöra en verklig sann familj med en sträng och auktoritär fader som skyddar mot det onda och som lovar att upprätta Guds rike på jorden. Själva rekryteringen till rörelsen sker i speciella välorganiserade träningscentra, där införandet i Moons lära sker successivt och intensivt. En del forskare, eller kritiker, har beskrivit denna verksamhet som hjärntvätt men det viktiga här är att det inte är Moons personliga karisma som är avgörande för rekryteringen på samma sätt som när det gällde Antonio Rådgivaren.

Det finns emellertid en hel del likheter mellan Unification Church och Antonio Rådgivarens karismatiska by. En av dessa är *egendomsgemenskapen*. Alla pengar man förtjänar skall ges till Fadern, dvs. Moon. Unification Church äger lantgårdar och affärer och all vinst efter gratis arbete med sträng arbetsdisciplin går till rörelsen, vilken har skattefrihet. Man lever också *spartanskt* och livsstilen är *puritansk* med enkelhet i t.ex. klädedräkt. Man har också en puritansk syn på sexualiteten. Föräktenskapliga förbindelser är förbjudna, och även sexualiteten mellan gifta undertrycks.

När det gäller moonies kan man inte hitta några föreställningar om att de menar att de skulle

drabbas av undergång när Moon väl dör. Och just detta kan tas som intäkt för att vi här har att göra med en rutiniserad karismatisk rörelse. I denna typ av rörelser, till skillnad från de personligt karismatiska, är ledarsuccessionen ofta tryggad. I Unification Church är det ju så att de två barn som fötts i Moons andra äktenskap är rena och utan synd och dessa skulle kunna tänkas fortsätta Moons arbete med att rena mänskligheten från Satan.

Problematisering

Ett gemensamt drag i både Antonio Rådgivarens by och i Unification Church är att anhängarna förväntas lyda de karismatiska ledarna eller den karismatiska rörelsen. Om den karismatiska auktoriteten fungerar som oinskränkt legitimering av makten, skall lydningen inte åstadkommas genom hot av repressalier eller t.ex. materiella belöningar, utan man lyder på grund av de extraordinära egenskaper som ledaren anses besitta. Detta är naturligtvis ett strängt kriterium för att avgöra om en person eller en organisatorisk struktur är karismatisk eller inte. Å andra sidan är det kanske just denna typ av krav som behövs om ett begrepp som karisma skall vara sociologiskt relevant. Ibland har ju t.ex. Adolf Hitler beskrivits som en karismatisk person. Å andra sidan vet vi ju att Gestapo var ganska duktiga på att undertrycka opposition. Ett exempel på en person som brukar beskrivas som en karismatiker är Ian Paisley, ledaren för Nordirlands Demokratiska Unionistparti och ledare för något som kallas The European Institute of Protestant Studies. Paisley menar sig ha fått gudomlig inspiration. Han är mot alla former av ekumenik och i hans politiska vision styrs Ulster återigen med protestantisk dominans. Han ser sig själv som ett led i Gamla testamentets profetträdion och som arvtagare till de stora reformatorerna. Hans tal och predikningar är fulla av referenser till protestantismens "heliga" historia och martyrer. Han bryter också medvetet mot lagar som förbjuder demonstrationer av den typ som Orangeorden har inom katolska områden.

Ian Paisley

Men det fanns ett tillfälle då hans karismatiska auktoritet ifrågasattes på ett sätt som gör att man kan fråga sig om hans makt är karismatiskt legitimerad. 1971 kunde han nämligen tänka sig att Ulster blev en integrerad del av republiken Irland under förutsättning att katolska kyrkans inflytande på den irländska regeringen upphörde, "that home rule no longer meant Rome rule". Denna inställning mottogs naturligtvis positivt av vissa republikaner. Andra ledare bland lojalisterna smädade honom kraftigt och hans närmaste sympatisörer trodde inte sina öron. Så det som hände var att Paisley började backa. Han ville absolut inte ha något förenat Irland.

Denna händelse illustrerar att så fort karismatikern börjar avvika från en traditionell linje kring en fråga av avgörande betydelse, så sätts hans auktoritet på spel, och han lyckades inte få med sina sympatisörer på den nya politiken. Så tydligen är Paisly inte någon karismatiker utan enbart en traditionell ledare vars auktoritet är beroende av sympatisörernas välvilja. Och åtminstone i detta fallet har en snäv definition av begreppet karismatisk legitimitet haft en avslöjande funktion: I sociologisk mening är Ian Paisly ingen karismatiker, eftersom hans sympatisörer inte accepterade hans nya politik utan tvingade honom att återvända till den gamla linjen.

Källor

- <http://www.conspire.com/jones.html>
- <http://www.ianpaisley.org/>
- <http://inac.org/history/orange.html>
- <http://www.unification.net/>
- <http://www.ianpaisley.org/main.asp>
- Lindskoug, K., *Hänförelse och förnuft. Om karisma och rationalitet i Max Webers sociologi*
- Vargas Llosa, M., *Kriget vid världens ände*
- Wallis, R & Bruce, S., *Sociological Theory, Religion and Collective Action*